

İstanbul Hirâmi Ahmet Paşa Camisi

İstanbul Hirâmi Ahmet Paşa Mosque

*Serkan Sunay**

Özet

İstanbul'un Fatih semtindeki eser, fetihten yaklaşık yüzelli yıl kadar sonra Hirâmi Ahmet Paşa tarafından camiye çevrilmiş bir Bizans kilisesi olup, plan ve diğer mimari hususları değerlendirildiğinde XII. yüzyılda inşa edilmiştir. Yarım daire biçimindeki apsis ve apsidiolleri ile İstanbul'daki diğer benzerleri arasında ünik bir bina halindeki eser, Osmanlı'ya intikal eden kültürel mirasın ve Osmanlı kültürünün farklı inançlara hoşgörüsünün örneği olarak karşımıza çıkıyor.

Anahtar Kelimeler: Sanat Tarihi, Bizans Sanatı, Mimari, Kilise, Osmanlı Camii, Aya Yani Kilisesi.

Abstract

The building in Fatih district, which was converted to a the mosque by Hirâmi Ahmet Pahsa approximately a hundred and fifty years later after the conquest of İstanbul is an anonymous Byzantine church that can be dated to the XIIth century in accordance with her plan and other architectural characteristics. She is an unique monument in Byzantine church architecture in İstanbul because of her semi-circular apsid and apsidiols shape. It is not only a sample of cultural heritage to from Byzantine time to the Ottomans but the church is coming on the scene with the tolerance of Turkish culture to different religions.

Keywords: Art History, Byzantine Art, Architecture, Church, Ottoman Mosque, Church of Ayios Ioannis.

Bu makalede medeniyetler başkenti ve farklı kültürlerin izlerini taşıyan İstanbul'da, Osmanlı'ya intikal eden kültürel mirasın¹ ve Türk kültürünün farklı inançlara hoşgörüsünün örneği bir Bizans kilisesinin aslı haline ve mevcut durumuna yönelik düşüncelerimiz aktarılacaktır.

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 06100 Sıhbye/Ankara, serkansunay@yahoo.com.

¹ İstanbul fethedildiğinde şehrin mimari ve kültürel mirası hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz., S.Eyice, "İstanbul'un Fethinde Bizans Mimari Mirası", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler* 9-11 Mayıs 2003, İstanbul 2003, s. 20-47.

St. John the Baptist in Trullo²/Ayios Ioannis/ Aya Yani Kilisesi adlarıyla da bilinen eser, İstanbul'un tarihi mahallelerinden Fatih'in Çarşamba semtindeki Koltukçu ve Beyceğiz Kuyusu sokakları arasındaki batıya eğimli bir parsel üzerine inşa edilmiş olup, Fethiye Camii'nin güney tarafında kalmaktadır³.

İnşa tarihini veya banii bilgilerini verecek kitabe levhası bulunmadığından ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığını kesin söylenemese de mimari özelliklerinden hareketle eserin muhtemelen XII. yüzyılda inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kaynaklardaki bilgilerden⁴ İstanbul'un fethinden sonra da bir

² *Trullo* adından ilk olarak tarihçi Phrantzes bahsettiği belirtilse de kubbe anlamındaki *Trullo* isminin bu esere aidiyeti ile ilgili farklı görüşler vardır. Phrantzes, bu kiliseyi II. Justinianus zamanında *Quinisextum* Konsili'nin yapıldığı yer olarak belirtse de bu görüş daha Millingen ve Eyice tarafından çürütülmüştür. Zirâ bu toplantı mekânının Büyük Saray içerisinde kubbeli bir hacim olduğu bilinmektedir. Ayrıca binanın mevcut planı bakımından da bu durum mümkün gözüküyor. Millingen kilise havalisinde Pammakaristos Manastırı'na komşu *Trullus* adını taşıyan bir saray olabileceğinden bahsetmektedir ki, Büyük Saray'daki bir bölümün adının başka bir sarayda yer alabileceğini örnekler. Esasen kilisenin orijinal adı net bir şekilde bilinmemektedir. Bu sebeple orijinal adı tespit edilene dek Hirâmi Ahmet Paşa Camisi veya Mescidi olarak nitelendirilmesinde herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

³ Bina FAT753 envanter numarası ile tescillenmiştir.

⁴ Eser hakkında bilgilerin yer aldığı çok sayıda yayın bulunmakla birlikte, bunların büyük bir kısmı İstanbul ve eserleri ile ilgili bazı tespitlerin yer aldığı genel çalışmalar olup, pek azı bir paragraftan daha uzun açıklayıcı bilgilere sahiptir. Sn. Eyice'nin mimari detaylarına ayrıntılı değinmesi de kendi gözlemlerine dayanan ansiklopedik yazıları eserle ilgili süsleme kırıntılarının vaktiyle nerelerde görüldüğüne dair bilgiler vermesi bakımından diğer yayınlardan farklılaşmaktadır. Eserle ilgili bilgilerin tespit edildiği yayınlar için kronolojik sırayla bkz., Ayvansarayî Hüseyin Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmi*, İstanbul 1281, s. 38; A.V.Millingen, *Byzantine Churches in Constantinople Their History and Architecture*, London 1912, s. 201-205; C.Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Tafelband I-II, Berlin 1912; O. Wulff, *Altchristliche und Byzantinische Kunst*, Berlin 1914, s. 484-485; A.M.Schneider, *Byzanz Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie der Stadt*, Berlin 1936, s. 60; S. Eyice, "Ahmedpaşa Mescidi", *İstanbul Ansiklopedisi*, (Haz. R.E.Koçu) C. I, (I.Baskı) İstanbul 1946, s. 275-277; R. Janin, *Constantinople Byzantine Developpement Urbain et Repertoire Topographie*, Paris 1950, s. 400; Aynı müel., *La Géographie Ecclesiastique De L'Empire Byzantin*, Première Partie, Le Siège De Constantinople et le Patriarcat Œcuménique, Tome III, Les Églises Et Les Monastères, Paris 1953, s. 456-457; E. Mamboury, *The Tourists' İstanbul*, İstanbul 1953, s. 262-263; S. Eyice, *İstanbul Petit Guide a Travers Les Monuments Byzantins et Turks*, İstanbul 1955, s. 63-64; J. A. Hamilton, *Byzantine Architecture and Decoration*, (Second Ed.), London 1956, s. 176; S. Eyice, "Ahmedpaşa Mescidi", *İstanbul Ansiklopedisi*, (Haz. R.E.Koçu) C. I, (II. Baskı), İstanbul 1946, s. 437-440; S. Eyice-M. İ. Tunay-B. Tanman, *Fotoğraflarla Fatih Anıtları*, İstanbul 1981 (?); H. Sumner Boyd-J. Freely, *Strolling Through İstanbul A Guide to the City*, (Third Ed.), İstanbul 1983, s. 290-291; S. Eyice, "İstanbul'un Camiye Çevrilen Kiliseleri", *Tag*, C. 1, S. 2, s. 9-18; Ayvansarayî Hafız Hüseyin, *(Camilerimiz Ansiklopedisi (Hadikatü'l-Cevami)*, C. I, Haz: İ. Erzi) İstanbul 1987, s. 72; T. Öz, *İstanbul Camileri*, (3.Baskı),

süre daha aslı amacına yönelik kullanıldığı anlaşılan ve bir müddet rahibelere tahsis edildiği bilinen⁵ yapının Hirâmî Ahmet Paşa⁶ tarafından camiye dönüştürüldüğü bilinmekte⁷ fakat bu fonksiyon değişikliğinin kesin tarihi tespit edilememektedir. Kaynaklardaki bilgiler dikkate alındığında bu değişiklik muhtemelen Pammakaristos Manastırı'nın Fethiye Camii'ne dönüştürüldüğü 1587-1588 yılları arasında gerçekleşmiştir⁸. Osmanlı Devri boyunca cami fonksiyonuna sahip bina, XIX. yüzyıldan itibaren önce cemaatsiz kalmış, daha sonra ise ihmâl ve bakımsızlıktan dolayı harap olmuş, bu süreçte yapı elemanlarından bir kısmını da kaybetmiştir⁹. Eserin 1936 yılında çekilmiş bir kaç fotoğrafından harap ve metruk vaziyette olduğu, güneybatı tarafına narteks kısmını da gizleyecek şekilde moloz taşlar ve ahşap malzemeyle inşa edilen bir baraka bitştirildiği, apsise ait pencere açıklıklarının tamamı ve kubbe kasnağı pencerelerinden bir kısmının tuğla ve moloz taşlar ile örülerek kapatıldığı tespit edilebilmektedir¹⁰. Bina, 1961 yılında bilinçsizce restore edilmiş¹¹, narteks duvar

Ankara 1997, s. 20; Ayvansarayî Hüseyin Efendi-Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi, (Haz: A. N. Galitekin), *Hadikatü'l Cevami (İstanbul Câmileri ve Diğer Dîmî-Sivil Mîmârî Yapılar)*, İstanbul 2001, s. 78; J. Freely-A.S.Çakmak, (Çev: F. G. Tanman), *İstanbul'un Bizans Anıtları*, İstanbul 2005, s. 188-189; W. Müller-Wiener, (Çev: Ü. Sayın), *İstanbul'un Tarihsel Topografyası 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, (3.Baskı), İstanbul 2007, s. 144-146; C. Gurlitt, (Çev: R.Kızıltan), *İstanbul'un Mimari Sanatı Architecture of Constantinople Die Baukunst Konstantinopel*, Ankara 1999, s. 39-41; S. Kırmıtaç, *Converted Byzantine Churches in Istanbul*, İstanbul 2001, s. 61.

⁵ Patrik Gennadios zamanında patrikhanenin Pammakaristos Manastırı'na taşınması esnasında, manastır rahibelerine bu kilisenin tahsis edildiği R. Janin'in *La Géographie Ecclésiastique*, s. 456; S. Eyice, "Ahmetpaşa Mescidi", 1. Baskı, s. 276'daki bilgilerden anlaşılmaktadır.

⁶ Hirâmî Ahmet Paşa hakkında bilgiler için bkz., M. Süreyya, (Haz: N. Akbayan), *Sicill-i Osmanî*, C. 1, İstanbul 1996, s. 212.

⁷ Binanın kiliseden camiye çevrilerek Hirâmî Ahmed Paşa tarafından vakfedildiği, Ayvansarayî Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, s. 38; Ayvansarayî Hafız Hüseyin, *a.g.e.*, s. 72; Ayvansarayî Hüseyin Efendi-Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi, *a.g.e.*, s. 78'deki bilgilerden tespit edilmektedir.

⁸ Sultan III. Murad devrinde (1574-1595) Gürcistan ve Azerbaycan'ın fethi anısına "Fethiye Camii" adını alan patriklik makamı Pammakaristos Manastırı 1587-1588 yılları arasında camiye dönüştürülmüştür. Kilise de muhtemelen bu yıllarda camiye çevrilmiş olabilir. Hirâmî Ahmed Paşa'nın 1598'de vefat ettiği de dikkate alındığında binanın 17. yy. itibarıyla cami fonksiyonunda kullanıldığı açıktır.

⁹ Binanın kuzeybatı köşesine yakın konumla vaktiyle ahşap tek şerefeli ve silindirik gövdeli bir minaresinin varlığı Gurlitt'in yeni basımı yapılan kitabındaki çizimden (s. 40) anlaşılmaktadır. Kubbeyi destekleyen sütunların restorasyon öncesinde yerinde olmadığını öğrenilebilmektedir.

¹⁰ Fotoğraflar 1936 yılının Mart ayında Rus askeri ateşesi Nicholas V. Artamonoff tarafından çekilmiştir. Dumbarton Oaks'da The Image Collections & Fieldwork Archives (ICFA) bünyesindeki Nicholas V. Artamonoff Koleksiyonu'nda yer alan iki fotoğraf için bkz., <http://icfa.doaks.org/collections/artamonoff/items/browse?search=trullo>.

yüzeylerindeki fresk kalıntıları yok edilmiş; tekrar cami işleviyle ibadete açılmıştır.

Eser, kapalı Yunan haçı plan şemasına göre inşa edilmiş esas mekân ile batısına yerleştirilmiş üç bölümlü bir narteksten meydana gelmektedir.

Naos planı anahatlarıyla kare biçiminde olup, orta bölümüne bir karenin köşelerindeki dört adet sütun ve bunları birbirine bağlayan kemerlerin taşıdığı tek bir kubbeyle örtülü merkezi bir mekân yapılmış, yanlara ise haçvarî düzenle tonoz örtülü hacimler ve haç kolları arasına da köşe mekânları yerleştirilmiştir. Boyutları bakımından haç kolları yaklaşık kubbeli orta mekânın $\frac{1}{2}$ si, köşelerdeki bölümler ise $\frac{1}{4}$ 'ü kadar bir alanı kaplamakta ve klasik bir *quincunx* şeması ortaya koymaktadır.

Eserde uygulanan bu şema Roma ve İlk Bizans Devri'nde pek yaygın görülmemekle birlikte, yine de kullanılmıştır¹². Orta Bizans Dönemi kilise mimarisinin hâkim tipi haline gelmiş bu plan şeması kare planlı bir naos

¹¹ İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde görev yapan Arkeolog Sn. Murat Sav'ın notlarından öğrenilen bilgilere göre eser, dönemin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 27/B dosya numarasıyla, 1961 yılında müteahhit Ahmet Sivarı tarafından onarılmıştır. 14505,36 TL keşif bedeli ile 2 ay süre verilen bu işlemler esnasında, şef Mimar Cahide Tamer döneminde, Günümüzdeki sütun başlıkları imal ettirilmiş, demir parmaklıklar Islâh edilmiş, dökülen sıvalar alçı ve kireç harcı ile onarılmıştır. Mermerden kapı lentosu yenilenerek binada genel temizlik yapılmış, bazı tuğlalar çürütülerek yenileriyle değiştirilmiştir. Ayrıca küfeki taşlarda da çürütme işlemi yapılmış, pencerelerin dış cepheye bakan yüzeylerine çimentolu sıva uygulanmış ve binaya 5 sıra kirpi saçak imal edilmiştir. Bundan başka kemerler arasındaki gergi demirleri sabitlenmiş ve binanın muhtelif yerlerinde çeşitli madeni hırdavat kullanılmıştır.

¹² Kapalı Yunan Haçı plan şemasının menşei ve gelişimi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Esasen doktora tezi olan Trilye (Zeytinbağı) Fatih Camisi'ni konu edinen kitabında M. Sacit Pekak bu planın farklı kültürlerden devşirildiği veya Bizans mimarisi içerisinde zamanla ortaya çıktığı yönündeki görüşlere atıfla, araştırmacıların yayınlarını zikrederek Kapalı Yunan Haçı planı hakkında bir bölüme yer vermiştir. Bkz., M.Sacit Pekak, *Trilye (Zeytinbağı) Fatih Camisi Bizans Kapalı Yunan Haçı Planı*, İstanbul 2009, s. 142-146. Esasen bu plan tipi ilk kez ve sadece Bizans tarafından uygulanan veya ilk defa Orta Bizans Dönemi'nde icat edilen bir plan biçimi değildir. Bu şemanın Roma devrinde vali konağı veya mahkeme salonu gibi çeşitli fonksiyonlara yönelik kullanıldığı bilinmektedir. Bizans Mimarisi'nde uygulanan yapı tipleri ve menşelerine baktığımızda basilikadan, martiriumlara, sivil ve askeri binalara kadar birçok yapı türünde, Roma İmparatorluğu'nda uygulanarak denenmiş plan tarzlarının bütünüyle veya küçük değişikliklerle benimsendiği de görülmektedir. Kapalı Yunan haçı planının orijinini teşkil edebilecek bir eser olarak Suriye Musmiye (Mousmieh)'de şehir tanrıçası Tühe adına II. yüzyılda inşa edilmiş Tykhaeum ve Rusafa'da (Sergiopolis) *Al-Mundir Audience Hall* (560/69-581; bkz., S. Hill, "The Praetorium at Musmiye", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 29, Washington 1975, s. 347-349; Krautheimer, *a.g.e.*, s. 342, (ill.300); Z. Maoz, "The Praetorium at Musmiye Again", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 44, Washington 1990, s. 41-46) dokuz bölmeli plân şemasıyla karşımıza çıkmaktadır.

mekânının modüler dokuz bölüme ayrılması ve merkezi kubbenin dört yanında haçvâri konumla uzanan beşik tonozla örtülmüş kollar ile dört adet köşe hacminden meydana gelmektedir. Bu binalarda nispeten bölüntüsüz bir naos teşkil edilmiş ve kubbe kasnağındaki pencerelerle aydınlatılan bir iç mekân yüzeyleri mozaik veya freskolarla donatılarak ikonografik programa da uygun bir ortam hazırlanmıştır. Bu plan şemasında başkentte de çok sayıda kilise inşa edilmiştir¹³. Hirâmi Ahmed Paşa Camisi her ne kadar büyük boyuttaki daha gösterişli ve anıtsal eserlerden biri olmasa da, içten ve dıştan yarım daire biçiminde planlanan apsis ve apsidiollerini benzerlerinden plan özellikleri bakımından farklılaşan ve başkent için ünik özellikler arz eden bir sanat eseridir.

Binanın merkezi mekânını örten kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Sütunlardan birbirlerine ve duvarlara yarım daire biçiminde kemerler yapılmıştır. Apsisi, içten ve dıştan yarım daire biçimindedir. Apsisin her iki yanında dikdörtgen planla ve doğu tarafta yarım daire biçiminde planlı birer absidiol ile sınırlandırılmış pashophorium hücreleri vardır.

Narteks planı bakımından kuzey-güney doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen biçiminde olup her biri çapraz tonozla örtülmüş üç bölümden meydana gelmektedir (Çizim 1).

Kütle itibarıyla eser, iki katlılık etkisi veren dikdörtgen biçiminde prizmalı gövdeli küçük bir yapıdır. Örtü sisteminde merkezdeki tambur kubbelidir. Kubbenin dış yüzeyleri, haç kollarının beşik tonozları, apsis ve apsidiollerin basık yarım koni biçiminde örtü sistemi sonradan çimento karışımı bir sıva ile kaplanmıştır.

Malzemede tuğla ve düzgün kesme taşın alternatif nöbetleşe örgüsünden müteşekkil almalı bir sistem takip edilebilmektedir. Cephelerdeki kemerler, örtü sistemi, kasnak ve kirpi saçaklarda tuğla kullanıldığı görülmektedir.

¹³ Bu şemanın uygulandığı bilinen en erken tarihli kilise, I. Basileios tarafından İstanbul Büyük Saray'da inşa ettirildiği bilinen *Nea Ekklesia (Yeni Cemaat) Kilisesi*'dir (877-881; Mango, *a.g.e.*, s. 158; s. 30; Kilise XV. yüzyılın sonunda yıkıldığından bu husustaki bilgiler Ortaçağ'dan kalma kısa tanımlamalar ve ayrıntılı olmayan birkaç çizime dayanmakla birlikte (W. Müller-Wiener, *a.g.e.*, s. 70), kare içinde haç planla inşa edildiği ve örtüsünde beş adet kubbe kullanıldığı bilinmektedir (Mango, *a.g.e.*, s. 158). Bizans'ın çok farklı merkezlerinde bu plan tipinde hayli kabarık bir liste meydana getirebilecek kadar eser inşa edildiği bilinmekle birlikte başkentteki başlıca eserler arasında: *Aya Thekla Kilisesi/Atik Mustafa Paşa Camii* (IX.-X. yy.); *Kalenderhane Camii* (Esas adı kesinleşmemekle birlikte, diğer adının St. Mary Kyriotissa olabileceğini belirtilmektedir bkz., Krautheimer *a.g.e.*, s. 307; IX.yy. ortaları ?), *Gül Camii* (IX.yy.), *Konstantin Lips Manastırı Kuzey Kilisesi/Fenâri İsa Camii* (908), *Myrelaion Kilisesi/Bodrum Camii* (919-944); *Vefa/Molla Gürani* (Hagios Theodoros veya St. Theodora Kilisesi adıyla da anılır); *Pantepoptes Manastırı Kilisesi/Eski İmâret/Kilise Camii, St. Saviour Pantokrator Manastırı Kilisesi/Molla Zeyrek Camii* (1118-1124) sayılabilir.

Cepheler, sokak yol kotunun yükselmesinden dolayı alt seviyelerde takip edilememekle birlikte, güney, kuzey ve batı tarafta kısmen yapılan eklentiler ve konutların müştemilatı, bahçe duvarı, abdestlik ve diğer ilaveler nedeniyle de bir bütün halinde algılanamamaktadır. Fakat binanın aslı halinde yer yer dört veya beş sıra düzgün kesme taş ve beş sıra tuğla dizisinden ibaret bir almalı düzenin cephelere kontrast bir hareket getirdiği ve özellikle kuzey ve güney cephelerdeki haç kollarında birbirinden içe çekilerek kademelendirilmiş kemerlerin çevrelediği, geniş üçlü pencere kompozisyonunun yer aldığı görülmektedir. Üst seviyelerde bir kirpi saçak frizi, cepheleri ve haç kolu kemerlerini dolaşmaktadır. Güney ve kuzey tarafta alt seviyedeki bazı açıklıklar duvar örgüsüyle kapatılmış olup, benzer bir durum narteksin batı cephesi için de söz konusudur.

Doğu cephe, alt seviyede apsis ve apsidiollerin yarım silindirik kütleleri ile yukarıdaki kuzey ve güney haç kollarının yan cephesi ve daha gerideki kasnak ve kubbenin görünümünden müteşekkil üç kademe halinde algılanır. Duvar örgüsünde cephenin alt seviyesinde daha net takip edilen beş sıra tuğla dizisi ve kesme/kabayonu taşlardan meydana gelen almalı örgü sistemi görülmektedir. Fakat tuğla kuşaklar arasında kalan taşların ebat ve biçim bakımından muntazam bir düzen takip etmediği görülmektedir. Cephedeki pencere açıklıklarının binaya oranla bir hayli geniş tutulduğu tespit edilebilmektedir.

Kiliseye, güney tarafa yakın zamanlarda bitştirildiği anlaşılan sundurma çatılı ve camekânlı bir ara bölüm vasıtasıyla ulaşılan bir kapıdan geçilir. İç mekân duvar yüzeyleri sıvasız haliyle tuğla ve taş örgüyü yansıtmaktadır. Kubbeyi destekleyen kemerleri taşıyan mevcut sütunların orijinalinden daha kısa kaldıkları, sütun başlıkları ile aradaki boşluğu doldurmak için birkaç sıra tuğla dizisi ilave edildiği anlaşılmaktadır¹⁴. Maalesef kilisedeki fresklere dair hiçbir iz kalmamıştır. Eyice'nin nartekte tespit ettiği mavi renkli kalıntılar¹⁵ da restorasyonda ortadan kalkmıştır.

Kubbe iç yüzeyinde ve pandantiflerde, kilisenin camiye çevrildiği zaman yapılmış üslup bakımından XVI. yüzyıl sonuna tarihlendirilebilecek kalemişi süslemelerin mevcudiyeti anlaşılmaktadır. Kubbe iç yüzeyindeki süsleme kompozisyonunun Osmanlı süsleme sanatlarının klasik dönemindeki üsluba eriştiği tespit edilebilmekle birlikte, buradaki lüzumsuz boya ve tamirat sıvaları yüzünden motifler kısmen görülebilmekte ve ayrıntıları net bir şekilde seçilememektedir. Kubbedeki tezyinat şöyle tarif edilebilir:

Merkezde içerisine bitkisel motifler nakşedilmiş daire biçimindeki bir madalyondan radyal düzenle, birbirleriyle eş açılarını paylaşarak kubbe pencereleri arasına ve kubbe eteğine doğru uzanan sekiz adet dikdörtgen biçiminde düşey

¹⁴ Orijinal Bizans devri sütunlarının bilinmeyen bir tarihte yerinden söküldüğü, şu andaki mevcut sütunların 1961'deki onarımları esnasında getirildiği bilinmektedir. Bkz., dipnot 11.

¹⁵ Eyice, *İstanbul Petit Guide...*, s. 63, 64.

izdüşümü sahip bordür hareketlenmektedir. Her birinin ortasına birer bitkisel dal boyuna yerleştirilerek sırasıyla bir düğüm motifi ve bir şemseden müteşekkil bir düzenleme nöbetleşe üç kez tekrarlanmıştır. Şemselerin iç kısımlarında merkezde ve çevresinde simetrik birbirlerine kıvrım dallarla bağlanan hatayi motifleri tasvirlenmiştir.

Pendantiflerin dördüne de vaktiyle daire biçimli birer madalyon yapıldığı anlaşılrsa da bunlardan sadece biri günümüze ulaşabilmiştir. Burada da kıvrım dallarla birbirlerine bağlanan hatâyilerin ağırlıklı olduğu bitkisel bir süsleme dikkati çekmektedir. Madalyonun dış çevresine radyal düzenle kitap süslemelerinde sıkça görülen tiğ motiflerinden bir dizi yerleştirilmiştir. Hirâmî Ahmet Paşa Camii kalemşelerini Osmanlı çini ve kitap tezyinatı eserlerini süsleyen kompozisyonlarla karşılaştırdığımızda birbirleriyle genel olarak üslup ahengi içinde ve benzer üslubu paylaşan motiflerin tekrarlandığı görülmektedir. Klasik dönem Osmanlı süsleme programında kullanılan motif programından bir bölümünün küçük bir semt mescidi haline dönüştürülmüş bir eserde uygulanması, dönemin sanat zevki ve tercihleri için önemli bir göstergedir.

Farklı kültürleri bir zenginlik olarak kabul eden ve hepsinin inanışlarına ve kültürlerine saygılı davranmış Türk kültürünün en büyük imparatorluğuna başkentlik yapan İstanbul, sanat ve mimarlık tarihi bakımından da çok önemli eserlere sahiptir. Fetihden sonra İstanbul'da yer alan kiliselerin tamamı ortadan kaldırılabılır veya camiye çevrilebilirdi. Oysa bu kiliseler, ancak fetihden sonra Türkleşmiş mahaller arasında kaldığı için veya gayrimüslim cemaati olmadığından camiye çevrilmişlerdir. Eser, fetihden XVII. yüzyıla dek kilise olarak kullanılması bakımından da Türk hoşgörüsünün önemli bir timsalidir. Kubbe iç yüzeyinde ve pendantiflerinden birisinde hala kalabilmiş zamana direnen nitelikli kalemşi süslemeleriyle ayrıca önemli eserin ehil eller tarafından gerçekleştirilecek bir restorasyona ve çevre düzenlemesine muhtaç olduğunu, esere bitiştirilen aslı halini bozucu bahçe duvarı ile batı taraftaki diğer müstemilatın kaldırılması ve eserin fonksiyon bakımından yakınındaki Fethiye Müzesi'ne bağlanması gerekliliğini vurgulamak istiyoruz.

Kaynakça

- AYVANSARÂYİ, Hüseyin Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmi*, İstanbul 1281.
- AYVANSARAYİ, Hafız Hüseyin, *Camilerimiz Ansiklopedisi (Hadikatü'l-Cevami)*, C. I, (Haz: İ. Erzi) İstanbul 1987.
- AYVANSARAYİ, Hüseyin Efendi-Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi., (*Hadikatü'l Cevami (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mâri Yapular)*, Haz: A. N. Galitekin), İstanbul 2001.
- EYİCE, S., "Ahmedpaşa Mescidi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, (I. Baskı), (Haz. R. E. Koçu), İstanbul 1946, s. 275-277.
- EYİCE, S., "Ahmedpaşa Mescidi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, (II. Baskı), (Haz. R. E. Koçu), İstanbul 1946, s. 437-440.
- EYİCE, S., *İstanbul Petit Guide a Travers Les Monuments Byzantins et Turks*, İstanbul 1955.
- EYİCE, S., "İstanbul'un Camiye Çevrilen Kiliseleri", *Taç*, C. 1, S. 2, İstanbul 1986, s. 9-18.
- EYİCE, S.-Tunay M.I.- Tanman B., *Fotoğraflarla Fatih Anıtları*, İstanbul 1981?
- EYİCE, S., "İstanbul'un Fethinde Bizans Mimari Mirası", *Taribi Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler 9-11 Mayıs 2003*, İstanbul 2003, s. 20-47.
- FREELY, J.-Çakmak A. S., *İstanbul'un Bizans Anıtları*, (Çev: F. G. Tanman) İstanbul 2005.
- GURLİTT, C., *Die Baukunst Konstantinopels*, Tafelband I-II, Berlin 1912.
- GURLİTT, C., *İstanbul'un Mimari Sanatı Architecture of Constantinople Die Baukunst Konstantinopel*, (Çev: R. Kızıltan), Ankara 1999.
- HAMİLTON, J.A., *Byzantine Architecture and Decoration*, (Second Ed.), London 1956.
- HİLL, S., "The Praetorium at Musmiye", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 29, Washington 1975, s. 347-349.
- JANİN, R., *Constantinople Byzantine Developpement Urbain et Répertoire Topographie*, Paris 1950.
- JANİN, R., *La Géographie Ecclesiastique De L'Empire Byzantin, Première Partie, Le Siège De Constantinople et le Patriarcat Œcuménique*, Tome III, Les Églises Et Les Monastères, Paris 1953.
- KIRIMTAYIF, S., *Converted Byzantine Churches in İstanbul*, İstanbul 2001.
- KRAUTHEİMER, R., *Early Christian and Byzantine Architecture*, Middlesex 1975.
- MAMBOURY, E., *The Tourists' İstanbul*, İstanbul 1953.
- MAOZ, Z., "The Praetorium at Musmiye Again" *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 44, Washington, s. 41-Mango C. (2006?), (Çev: M. Kadiroğlu), Bizans Mimarisi, Ankara 1990.
- MİLLİNGEN, A. V., *Byzantine Churches in Constantinople Their History and Architecture*, London 1912.

- MÜLLER-WIENER, W., *İstanbul'un Tarihsel Topografyası 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, (3.Baskı), (Çev: Ü. Sayın), İstanbul 2007.
- ÖZ, T., *İstanbul Camileri*, (3.Baskı), Ankara 1997.
- PEKAK, M. S., *Trihye (Zeytinbağı) Fatih Camisi ve Bizans Kapalı Yunan Haçı Planı*, İstanbul 2009.
- SCHNEIDER, A.M., *Byzanz, Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie der Stadt*, Berlin 1936.
- SUMNER, Boyd H.-Freely J., *Strolling Through İstanbul A Guide to the City*, (Third Ed.), İstanbul 1983.
- SÜREYYA, M., *Sicill-i Osmanî*, C. 1, (Haz: N. Akbayar), İstanbul 1996.
- WULF, O., *Altchristliche und Byzantinische Kunst*, Berlin 1914.

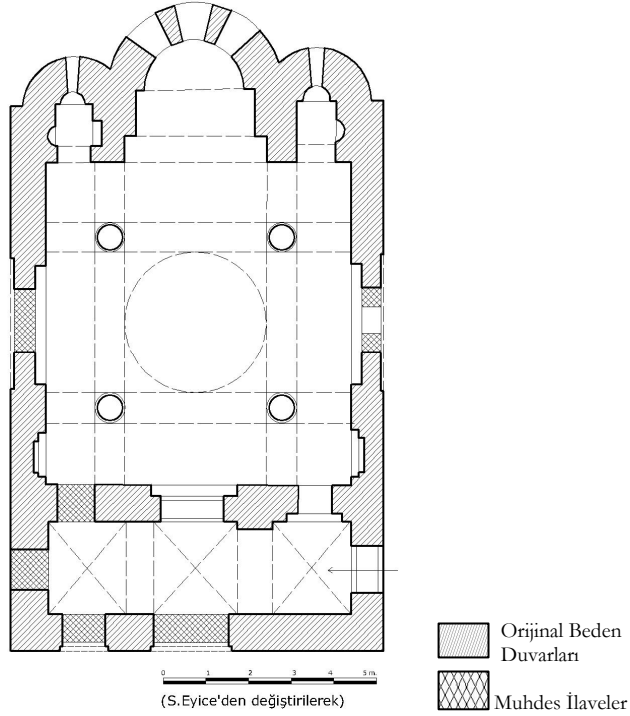
ÇİZİMLER VE FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1-Hirâmi Ahmet Paşa
Mescidi Uydu Fotoğrafı (Google
Earth)

Çizim 1- Hirâmi Ahmet Paşa
Mescidi Vaziyet Planı (Müller-
Wiener'den)

Çizim 2-Hirâmi Ahmet Paşa Mescidi Planı
(S.Eyice'den Değiştirilerek)

Çizim 3-Hırâmî Ahmet Paşa Mescidi Güney Cepheye Bakış (Gurlitt'ten)

Fotoğraf 2-Hırâmî Ahmet Paşa Mescidi Genel Görünüş

Fotoğraf 3-Hirâmi Ahmet Paşa Mescidi Güney Cepheye Bakış

Fotoğraf 4-Hirâmi Ahmet Paşa Mescidi Güneybatıdan Bakış

Fotoğraf 5-Hırâmî Ahmet Paşa Mescidi Kuzey Cephe

Fotoğraf 6-Hırâmî Ahmet Paşa Mescidi Güney Cephe

Fotoğraf 7-Hirâmi Ahmet Paşa Mescidi Batı Cephe

Fotoğraf 8- Hirâmi Ahmet Paşa Mescidi Narteks İç Mekânı

Fotoğraf 9- Hırâmî Ahmet Paşa Mescidi İç Mekân Doğuya Bakış

Fotoğraf 10-Hırâmî Ahmet Paşa Mescidi Naos Örtü Sistemi

Fotoğraf 11-Hirâmi Ahmet Paşa Mescidi Kubbe

Fotoğraf 12-Hirâmi Ahmet Paşa Mescidi Pandantiflerde Osmanlı Tezyinatı